

L'ànima (complexa i ambigua) d'Europa

Joan Majó

Enginyer i exministre.

Europa té ànima

Començo amb aquesta afirmació rotunda, perquè si no tingués aquest convenciment, no hauria acceptat la demanda d'escriure aquest article. No sóc europeu només per haver nascut a Europa. Crec que el fet d'haver nascut en un lloc determinat, a l'interior d'un territori que els mapes anomenen Europa, no és pas suficient per sentir-me europeu. Crec que em sento europeu perquè comparteixo una història i un pensament comuns, amb trets culturals, i amb valors tan religiosos com socials; però sobretot, perquè vull participar en un projecte comú de futur com el que ara està en marxa, i que, encara que sigui amb esperit crític, el faig meu.

Entenc com l'ànima d'Europa aquesta barreja d'història, de pensament, de valors, de model social, i de projecte; un sentiment de pertinença, molt més allà de la geografia; un sentiment de passat, de present i de futur, Això és el que em permet trobar i identificar una ànima europea.

L'ànima complexa i ambigua

Aquests dos qualificatius són dels més adients per descriure l'ànima europea. Aquestes dues paraules em permeten agrupar conceptualment fenòmens diferents com són la pluralitat, les diverses històries dels seus pobles, la diversitat lingüística i cultural, les diferents concep-

El territori europeu, sense ser l'únic, és un dels que més «història» ha vist passar, tant des d'un aspecte temporal (el pas dels segles), com des d'una perspectiva social (models de civilització).

cions de la vida, les successives religions dominants, i també, els enfrontaments, les contradiccions, i les actuals derives que tot això ha provocat. El territori europeu, sense ser l'únic, és un dels que més «història» ha vist passar, tant des d'un aspecte temporal (el pas dels segles), com des d'una perspectiva social (models de civilització). Els segles i les civilitzacions van deixant la seva herència, i contribueixen a augmentar aquesta riquesa i aquesta complexitat.

Ni puc, ni se m'ha demanat que analitzi aquesta història. Tampoc no ho hauria acceptat perquè, per molt que m'interessa, no em sento amb la capacitat de fer-ho. Se m'ha demanat concretament que analitzi les influències entre aquesta ànima europea i els ensenyaments del cristianisme. Per intentar respondre a la demanda, he pensat centrar els meus comentaris en quatre aspectes diferents: la vida de Crist i la configuració de l'ànima europea; l'Església de Roma en la construcció de la societat europea; la nova irrupció, civil i moderna, de l'esperit cristià; i finalment, el paper de la religió en el projecte actual i futur europeu.

Europa té una ànima cristiana

Una part molt important de l'ànima europea son els valors. Malgrat la complexitat, es poden identificar un seguit de trets generals, comuns a tots el pobles europeus, que corresponen a un conjunt de valors que la majoria comparteix. Alguns d'aquests trets són: la importància de l'individu (la persona, més important que el grup social); la llibertat personal (la llibertat civil, política i econòmica); la solidaritat (l'exigència d'equitat i el rebuig de la exclusió), la justícia (per a cada u, i per a tothom), i la pluralitat (el reconeixement i el respecte a les diferències). Això no vol pas dir que aquests valors es practiquin sempre ni per part de tots, però sí que vol dir que es proclamen clara-

Penso, per tant, que una part molt important d'aquests valors fonamentals europeus, tal com ara els coneixem són, en el seu origen, valors cristians.

---

ment i que són punts de referència de la civilització europea.

Tots aquests valors es van anar construint al llarg dels segles; van anar cristal·litzant i van estar presents de forma explícita, o de vegades latent, en les tradicions clàssiques de Grècia i de Roma; però el fet que només s'apliquessin a una part de la societat, la que gaudia de la ciutadania, els va restar contundència. Per aquesta raó, no van prendre tota la seva força civilitzadora ni la seva dimensió global fins que no van aparèixer en el missatge de Crist. Penso, per tant, que una part molt important d'aquests valors fonamentals europeus, tal com ara els coneixem són, en el seu origen, valors cristians.

Per a mi, l'experiència cristiana és sobretot l'experiència de la vida i l'ensenyament de Crist. Crist no només va revelar el Déu de l'Amor; Crist, en destapar Déu, ens va fer descobrir l'home, tots els homes, el seu valor, la seva dignitat, el seu destí. En termes moderns diríem que, a més d'un mestre religiós, va ser un activista polític, i això potser ajuda a explicar la seva mort. Crist va predicar la llibertat per a tots, va proclamar la igualtat de tots, i va exigir l'amor entre tots. I va fonamentar totes aquestes exigències en la fraternitat de tots davant de l'Amor del Pare, i en la voluntat que el Regne de Déu no fos solament una esperança per un futur de més enllà, sinó també una necessitat d'aconseguir una convivència diferent i millor en el món present. Era un missatge de transcendència, però alhora una proclama dirigida a l'organització de les societats humanes. I era un clam a favor de la dignitat i contra l'explotació i l'exclusió.

Per molt desenvolupades, o culturalment sofisticades que fossin les societats precristianes, cap d'elles no havia assolit la comprensió plena d'aquests valors, i els havia deixat circumscrits a una part de la societat, mantenint l'esclavatge, la dependència, i la submissió. En aquest sentit, Crist va significar una ruptura històrica.

En un sentit més sociològic, la relació directa de filiació entre tota criatura humana i el Pare eleva l'home i la dona a una valoració que no havia tingut mai. L'Evangelí és la base de l'individualisme i de l'humanisme que arribarà fins a la formulació dels drets humans fonamentals després de molts segles. Els valors fonamentals que el món actual proclama, la llibertat, la igualtat, la solidaritat, són tots ells valors que tenen, entre altres, arrels i orígens cristians. El que vull dir és que la majoria dels valors universals que avui dia prediquen —encara que sovint no practiquen— les comunitats del nostre àmbit cultural, els podem trobar clarament proclamats en l'ensenyament de Crist. Un ensenyament que només és una llavor, que va tardar temps a florir, i que malauradament encara tardarà a donar tots els seus fruits.

L'Església va amagar l'ànima

Ja he deixat ben clar que no sóc historiador i que per tant expresso visions molt subjectives, fins i tot intuïtives, que no pretenen tenir un caràcter científic. Aviso que faré una mica d'història sense ser historiador, i una mica de filosofia sense ser filòsof, i en demano perdó. Expresso sobretot conviccions i sentiments. Des d'aquesta perspectiva subjectiva i particular, vull explicar que, durant més de quinze de segles, l'Església catòlica romana, i també l'Església ortodoxa, hereves de la tradició cristiana, van tenir, per a bé i per a mal, una influència extraordinària en la progressiva configuració de la societat europea. Vull destacar-ne, i valorar, tres aspectes: l'intel·lectual, el polític, i el socioeconòmic.

En el camp intel·lectual, durant els segles més foscos de la història medieval, a través dels ordes religiosos i dels monestirs, les Esglésies cristianes van jugar un paper clau en la preservació, la transmissió i la divulgació, no només dels ensenyaments de Crist, sinó també de tot el valuós pensament elaborat per les civilitzacions de Grècia i de Roma. El conjunt d'aquests tres llegats (amb les incorporacions de les cultures germànica i eslava) formen ara el nucli central del que considerem la tradició europea. Sense aquesta tasca fosca i feixuga, segurament ara les nostres societats no haurien pogut gaudir d'uns ensenyaments filosòfics i religiosos que tant han contribuït a construir el que som, i que han fet que siguem com som.

L'ànima que es preservava als monestirs i es predicava a les catedrals es desmentia contínuament amb el luxe, amb el poder i, fins i tot, amb croades militars.

En el camp polític, l'Església va ser un dels pilars legitimadors de les institucions civils, des de les parròquies fins a les monarquies. Aquesta actuació va ser molt útil des d'un punt de vista de donar solidesa a la construcció social i a les institucions, però la va portar a jugar un paper teocràtic que no era el que li corresponia, i li va fer amagar el seu missatge darrere d'una capa de poder, de força i de domini, que eren clarament contradictoris amb els ensenyaments de Crist. L'ànima que es preservava als monestirs i es predicava a les catedrals, es desmentia contínuament amb el luxe, amb el poder i, fins i tot, amb croades militars.

Finalment, l'aspecte econòmic i les seves repercussions socials. A través d'institucions de diferent caràcter, l'Església era segurament el propietari rural més important de cada un dels països d'Europa, i per tant formava part de la «classe dominant», juntament amb els senyors feudals, els nobles, i els reis. Sabem molt bé quines eren les relacions de dependència entre senyors i servents en les economies agràries d'aquelles èpoques, i segur que devia ser molt difícil fer compatibles aquestes relacions amb l'esperit de l'Evangelí. L'Església explotava els qui treballaven la terra. Però, paradoxalment, aquest esperit cristià que estava amagat sortia de tant en tant i, a través de monestirs i d'ordes religiosos, repartia menjar als qui passaven gana, acollia els qui no tenien sostre, construïa hospitals per els malalts, o llocs d'hostatge per els pelegrins... L'Església desenvolupava una gran quantitat d'activitats assistencials, i per tant feia un gran bé a la comunitat en el seu conjunt, però tot això estava molt més mogut per un esperit de caritat que no pas per una exigència de justícia. Dit d'una altra manera, es tractava molt més d'ajudar els qui havien estat víctimes de la explotació, que no pas de denunciar-la o d'intentar evitar-la. Aquesta visió confosa de la solidaritat ha estat sempre un problema que, amb els mateixos o amb altres protagonistes, ha arribat fins als nostres dies.

L'Església continuava situada del costat dels poderosos i s'oposava a aquests corrents. Això va provocar que s'afegís a la llista de reivindicacions populars un nou objectiu: la laïcitat.

L'anima civil i moderna

Tot això que jo he anomenat l'ànima d'Europa es transforma i es revoluciona amb l'arribada de la modernitat, i va transformant la societat a gran velocitat al llarg dels darrers segles. L'esperit científic, l'autonomia de la raó, la Il·lustració, la Revolució Francesa, la proclamació de «la llibertat, la igualtat i la fraternitat», les lluites obreres, el sufragi universal, les declaracions dels drets humans, l'Estat del Benestar... Tots aquests progressos en el camp polític i social, fruits de la iniciativa i de les lluites de tanta gent, suposen en part la recuperació de molts elements que estaven inclosos en les tres herències culturals de què he parlat, i molt especialment en l'herència cristiana, centrada en el valor i en la dignitat de la persona humana. Paradoxalment, aquesta recuperació no es va fer a través d'un moviment de confluència de la racionalitat i la religió, sinó que en molts moments van tenir episodis d'enfrontament radical, ja que l'Església seguia situada del costat dels poderosos i s'oposava a aquests corrents. Això va provocar que a poc a poc s'afegís a la llista de reivindicacions populars un nou objectiu: la laïcitat.

Europa és clarament hereva de la modernitat, i aquesta ha configurat tot el seu esperit. Sé que ara es parla molt de postmodernitat, però no crec que aquesta etapa hagi trencat de forma radical amb tot aquest llegat. Crec que des d'un punt de vista dels valors, seguim en la modernitat.

Europa és ara un projecte

L'actual procés de construcció de la Unió Europea va néixer, fa uns 60 anys, d'una voluntat de reconciliació i de pau. Va significar una reacció a les barrabassades que durant la primera meitat del segle

Ens ha de preocupar que les normes civils es transgredeixen impunement molt sovint, sense que aquesta transgressió suposi un rebuig social.

xx es van esdevenir a Europa i, per tant, va tenir un component important de penediment. Tots aquests sentiments permeten dir que novament és un projecte que neix amb ànima. La majoria dels seus inspiradors, tant intel·lectuals com polítics, pertanyien a dos corrents ideològics que podem etiquetar de «democràcia cristiana» o de «socialdemocràcia». Aquests orígens hi van quedar gravats.

L'evolució del procés durant els primers 30 o 40 anys va permetre crear unes societats amb uns texts constitucionals que van reflectir els drets de les persones, i van proclamar la majoria dels valors que hom considera bàsics des de la modernitat. El sistema polític es va construir a partir de la llibertat i de la democràcia, i el sistema econòmic va intentar combinar generació de riquesa amb redistribució de rendes, és a dir creixement, equitat i solidaritat. Crec, per tant, que es pot dir sense embuts que la UE va néixer amb ànima. Alguns potser dirien que va néixer amb ànima cristiana. Jo penso que dir això és exagerat; però és cert que la majoria dels seus valors fonamentals no són contraris al missatge cristià.

Ara bé, la distància entre el que es va predicar i el que es va edificar va ser considerable, i per tant no es pot de cap manera acceptar que el sistema que funciona respongui a un model cristià. Això no ens hauria de preocupar perquè ja fa anys que hem acceptat la laïcitat i li hem donat la benvinguda, és a dir, hem acceptat de bon grat la separació de les normes civils democràtiques i els preceptes religiosos, i la no submissió d'uns als altres. Però sí que ens ha de preocupar que les normes civils es transgredeixin impunement molt sovint, sense que aquesta transgressió suposi un rebuig social.

Cal reconèixer objectivament que el sistema social europeu de la segona meitat del segle xx ha estat un model molt envejat arreu per el seu èxit econòmic i la seva orientació social. Malgrat aquesta valoració, és evident que en el seu dia a dia, les societats europees segueixen

Estic pensant si els valors culturals i socials que impregnen la nostra convivència són o no són valors compatibles amb l'ensenyament evangèlic. I estic pensant que la dinàmica d'aquests darrers vint anys ens hi està allunyant cada cop més.

plenes de desigualtats, d'explotació, de conculcació dels drets humans, i de menysteniment de la dignitat de les persones, és a dir, de situacions que es poden qualificar de netament contràries a l'esperit que es desprèn de l'ensenyament evangèlic i de l'esperit de la modernitat. Aquest distanciament s'ha anat fent més i més gran al llarg dels darrers vint anys com a conseqüència de la eclosió del pensament neoliberal, del sometiment dels poders polítics estatals als dictats dels grans nuclis de poder econòmic i financer, i de la impotència de les institucions democràtiques europees a posar en marxa polítiques a favor dels ciutadans, i en especial dels més desvalguts.

L'Europa del futur ¿és cristiana?

Em fa por que no. Amb això no estic pas pensant si la majoria dels europeus segueixen o practiquen una o una altra religió. No es tracta d'això... Estic pensant si els valors culturals i socials que impregnen la nostra convivència són o no són valors compatibles amb l'ensenyament evangèlic. I estic pensant que la dinàmica d'aquests darrers vint anys ens n'està allunyant cada cop més, i està tenint conseqüències a dos nivells: tant en les lleis civils, siguin estatals o europees, com en la vida de cada dia a les nostres ciutats i als nostres pobles.

Aquesta visió personal, preocupada, la centro en tres aspectes que no esgoten pas la realitat, però que crec que són suficients per justificar el que he dit.

... L'abús dels drets individuals i de la llibertat. El reconeixement de la persona humana com a subjecte de drets i la garantia de llibertat per exercir-los, és un dels valors fonamentals de la moderna cultura europea. Però els drets no poden tenir ni un caràcter sagrat, ni un abast il·limitat, que no tingui en compte els drets i

Segueixo creient en el projecte europeu, i procuraré continuar treballant per tal que tiri endavant; però crec que ha perdut l'ànima, o que l'ànima s'està corrompent de forma perillosa.

la llibertat dels altres. Les exigències de la vida en comú, i la creixent limitació dels recursos imposen límits a segons quins drets, en funció del benestar col·lectiu. L'actual tendència a la «desregulació» i a la disminució del paper dels poders públics que es viu a Europa va en contra d'aquesta exigència, ja que permet cada cop més la imposició del més fort. També ha creat un considerable desequilibri entre la proclamació dels drets i la dels deures en quasi tots els texts constitucionals, o les lleis derivades: la seva conseqüència és la facilitat d'exigència dels drets i la difícil persecució del compliment dels deures.

... **El predomini de l'«homo econòmicus».** Una interpretació esbiaixada i extensiva de la teoria econòmica de la mà invisible («si cada ciutadà actua econòmicament cercant el seu interès, el joc de les interaccions portarà al resultat millor per a tots»), i el seu trasllat a tota l'activitat social, ha convertit l'egoisme i la cobdícia personal en una virtut, amb totes les conseqüències de desigualtat i de pobresa que estem patint. Alhora, ha permès un domini total dels mercats econòmics i financers, per sobre dels poders polítics mitjans o petits, fet que es troba en l'origen de la creixent desconfiança dels ciutadans respecte als seus governs i també a les institucions europees.

... **El renaixement dels fenòmens xenòfobs.** Un resultat d'aquesta «exageració» dels drets (sense obligacions), i de la «consagració» de l'egoisme és un renaixement important i creixent d'actituds col·lectives que defensen interessos egoistes de grup, siguin per raó de raça, d'ètnia, de religió, o d'altres identitats. Això contradia radicalment alguns dels elements inspiradors del projecte europeu, fa desaparèixer la tolerància, fa retrocedir el procés d'unificació, i posa en ridícul la pretesa solidaritat europea, tant de caràcter intern com amb països de fora de la Unió. No és d'estranyar que cada vegada

menys Europa sigui un referent de model social per al món, i cada vegada més sigui objecte de crítiques internes per la traïció al seu esperit fundacional.

Segueixo creient en el projecte europeu, i procuraré continuar treballant per tal que tiri endavant; però, tal com heu vist, crec que actualment s'està desviant del camí que sempre m'ha il·lusionat. Per dir-ho en consonància amb el títol de l'article, crec que ha perdut l'ànima, o que l'ànima s'està corrompent de forma perillosa.

M'agradaria acabar aquest article tornant a l'origen cristià, i interpretant des d'aquesta perspectiva els moviments ideològics i polítics que estem vivint en els països de la UE.

La corrupció de l'ànima

Europa està satisfeta d'ella mateixa, i es considera, no sense força raó, com el model de civilització més avançat de la història humana. Probablement això és cert, si ho mesurem en termes relatius; és a dir, si ho veiem en comparació amb altres societats. Però cal acceptar que estem molt lluny del que podria ser, i aquesta distància està augmentant en els darrers anys. El que és més preocupant és que no és només un problema de distanciament entre l'ànima i la vida real, sinó que l'ànima social també està renunciant a alguns dels seus valors essencials. Per això he dit, i repeteixo, que el que ha passat a Europa aquestes últimes dues dècades està corrompent la seva ànima. Deixeu que m'expliqui.

En el model de les civilitzacions humanes hi ha hagut sempre una tensió entre llibertat i equitat, entre individualitat i solidaritat, entre interessos particulars i interessos col·lectius; i la història de les societats ha estat sempre centrada en la recerca d'un equilibri entre aquestes dues aspiracions. En el llenguatge modern de la política es parla normalment d'opcions de dretes i d'opcions progressistes. No sé si aquests noms són encara vàlids, però els seus continguts segueixen essent-ho. Unes opcions posen el dret a la llibertat i l'esforç personal per davant de la justícia i la solidaritat, i les altres donen prioritat a l'equitat entre les persones i els interessos col·lectius, encara que això suposi posar alguns límits a la llibertat individual.

És impossible que una societat sigui justa i equitativa si no té uns espais importants de llibertat, però no hi ha cap garantia que una societat més lliure sigui una societat més justa.

Cal dir ben clar que tant el valor de la llibertat com el de la solidaritat són valors essencials tant del missatge cristià com de la modernitat europea. Les dificultats apareixen quan les circumstàncies i les limitacions impedeixen aconseguir alhora l'una i l'altra. Seria totalment fora de seny, malgrat que ha passat a vegades, pretendre optar per una de les dues; però sense caure en aquest error, es pot posar el punt d'equilibri més proper a una banda o a l'altra. Jo crec que és impossible que una societat sigui justa i equitativa si no té uns espais importants de llibertat, però no hi ha cap garantia que una societat més lliure sigui una societat més justa.

Aquesta tensió política també està reflectida en l'Evangeli. Crist defensa la llibertat (que és conseqüència de la dignitat), i defensa la solidaritat (que neix de la fraternitat i la justícia). Però crec que el seu crit a favor de la solidaritat és molt més insistent que el seu crit a favor de la llibertat. I per això, una vegada els hagué proclamat tots dos, sabent ben bé qui està al darrere de cada un d'ells i quines són les seves conseqüències, diu clarament que està a favor dels pobres i no dels poderosos. Crist no ho expressa en termes d'ideologia, sinó que pren partit per les persones i deixa molt clar que l'amor del Pare exigeix el respecte a la dignitat de la persona humana, però que ho exigeix per a tots.

Sempre he pensat que un ordenament polític que, en virtut del respecte a la llibertat d'alguns, porti a la misèria o a la marginació molts altres, està molt lluny del model de societat que jo voldria. I això és exactament el que està passant ara a Europa, fruit de la liberalització econòmica i de la desregulació política que, intencionadament o no, ha conduït a la retirada dels poders polítics democràtics per deixar pas als poders econòmics, i que conseqüentment ha suposat un gran increment de les desigualtats, i un fort retrocés d'un procés cap a un major benestar i una major justícia social.

És esperar massa que es produeixi una rectificació intel·lectual i política de la deriva que estem veient en els valors europeus, i que es recuperi l'esperit que s'ha abandonat?

Estic plenament d'acord amb la laicitat, i per tant amb l'autoregulació de la societat civil al marge de tota religió; em sap greu, però confesso que no em preocupa gaire, la progressiva disminució de la pràctica religiosa; però en canvi lamento profundament la pèrdua social d'uns valors que em semblava que podien ser molt útils per a l'organització d'una societat més benestant, més justa i més acollidora, com reclamava l'Evangelí i exigia la modernitat; valors que per a mi segueixen sent «l'ànima (complexa i ambigua) d'Europa».

Fa ja bastants mesos que s'estan produint alguns canvis importants, i inesperats, al Vaticà. ¿És esperar massa que l'Església recuperi la sintonia amb l'Evangelí, i que això pugui tenir algun reflex en el pensament europeu i pugui ajudar a un renaixement de l'humanisme social? ¿És esperar massa que una de les conseqüències de la forta crisi econòmica sigui una important revisió de la construcció europea per acostar-la molt més a les persones i a les seves necessitats? ¿És esperar massa que es produeixi una rectificació intel·lectual i política de la deriva que estem veient en els valors europeus, i que es recuperi l'esperit que s'ha abandonat? Jo no he perdut aquesta esperança.